

Zenbait perpaus txiki euskal gramatikan

ANDOLIN EGUZKITZA

(EHU, Gasteiz)

0. Sandra Chung-ek eta James McCloskey-k (1987) irlandarari buruz egindako artikulu batean hiru perpaus-motaren esistentzia postulatzten dute:

- a. perpaus jokatuak
- b. perpaus jokatugabeak
- c. perpaus txikiak

Euskal gramatikan begiratzten badugu, egoera ondokoa da. *Perpaus jokatuak*, ageriko denez, *inflexio*-korapiloaren jabeak dira:

- (1) [Jonek esan zuen [gaur goizean etorriko zela]]

Bigarrenak ere, hau da *perpaus jokatugabeak inflexiodunak* dira, Jon Ortiz de Urbina-k (1987) argudiatu bezala, nahiz eta euskararen kasuan komunztadurarik ukan ez:

- (2) [Jonek [gaur goizean etortzea] proposatu zuen]

Azkenak orduan zertzu lirateke, batetik projekziohatsarriari jarraituz subjektua duten egiturak, baina bestaldetik ez inflexiorik, eta halaxe ez komunztadurarik duten unitate sintaktikoak. Erran nahi baita, subjektu lexikalik edukitzekotan, subjektu-egongunean dagoen izensintagmak kasu abstraktua jaso ahal izateko kasuezarleak kanpotik gobernatu behar dituen egiturak:

- (3) a. she considered *him capable of anything*, (Chung & McCloskey, 1987).
- b. I expect *that sailor off my ship*, (Stowell, 1981).
- c. dejamos *limpios los cubiertos*, (Contreras, 1987).
- d. Peruk *liburua merke* erosi zuen.

Maisu eta Salamancan urtebetez irakasle ukan nuen Koldo Mitxelenaren ohorez idatzitako artikulu labur honetan askatzen lagundu gura nituzkeen korapiloak, beraz, bi

* Lantxo hau idatzi bitartean berarekin erabilitako argudioak eskertu gurako nizkioke Jon Ortiz de Urbinari, errakuntzak egotekotan nireak direla bakarrik argi eta garbi utzi eta gero.

dira funtsean, batetik euskal gramatikan dauden zenbait egitura perpaus txikitzat (hemendik aurrera *p* txiki batez markatuko ditugunak) jo daitezkeen ikustea, eta bestetik zein den beraien egitura ahal bada erabakitzea.

1. Ondoko egiturak dira orduan perpaus txikitzat jo daitezkeen jakiteko aztertuko ditugunak:

- (4) a. [*Peru gustura*] inoiz ikusi duzu?
- b. [*Peru bere buruarekin gustura*] inoiz ikusi duzu?
- c. [*Allande biraoka*] ibiltzen da egunero toki guztietatik.
- d. Peruk [*liburua merke*] erosi zuen.
- e. [*katuak zein txakurrak etxeetan*] gorrotatzen ditut.

Hauek ez dira baina hautagai bakarrak. Oraingoan aztertuko ez ditugunetan ondokoak aipa daitezke:

- (5) a. hautesleek *lehendakari* aukeratu zuten *Garaikoetxea*.
- b. [*pertsona maitagarritzat*] jo dut nik beti hori.

Aurreko adibide hauetan ikus dezakegunez, edireten dugun egitura era honetakoa da beti: *IS XS*, hots, izensintagma edo izenesaldi bat eta oraindik zein egitura daukan erabaki ez dugun isladapen edo projekzio nagusi bat.

2.0. Lehen kasua begiratzen badugu, (4a) alegia, lehenengo eta behin interpretazio bat utzi behar dugu alhora, *gustura* aditzarekin loturik agertzen den kasua, hau da, aditzaren adjunktua den kasua:

- (6) Peru inoiz ikusi duzu *gustura/ondo/zehaztasunez*?

Beste era batera esanda, aditzondoak aditzari, eta ez *Peruri*, erreferentzia egiten dioneko kasua. Aztertzen dihardugun kasuan *gustura Peru*-rekin dago loturik. (4b) perpausaren kasuan gauza bera gertatzen da, ez bailitzateke ostera gramatikala izanen:

- (7) †*Peru bere buruarekin* inoiz ikusi duzue *gustura*?

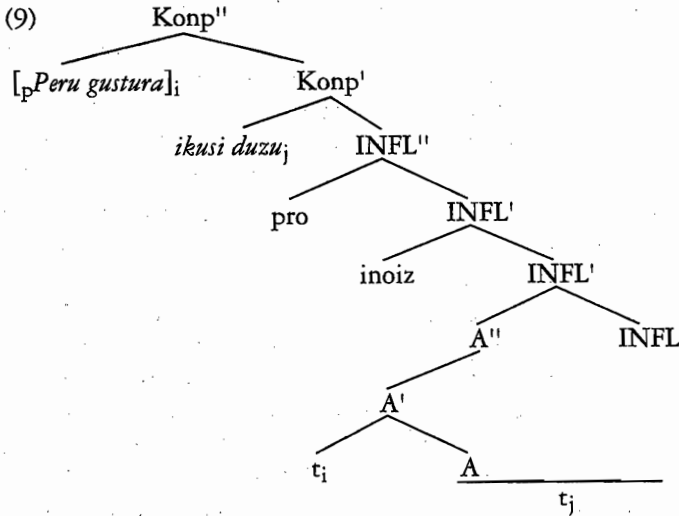
Alegia, *gustura* ez balego *bere buruarekin* sintagmari lotuta (7)ren interpretazio bakarra absurdua izanen litzateke.

Lehen urratsa beraz elementu horiek osagai bakarra egiten dutela frogatzea da. Horretarako argudio bi eraiki ditzakegu nik uste, bata mugimenduan oinarritua eta uztaurdateorian bestea.

2.1. Lehenengoaren arauera, berbasoka horrek, [*Peru gustura*], osagai bakarra baldin bada, osagaiak mugitzen diren egonguneetan agertzeko ahalmena ukan behar du. Eta hala gertatzen da:

- (8) a. [_p*Peru gustura*] ikusi duzu inoiz?
- b. Inoiz ikusi duzu [_p*Peru gustura*]?
- c. *Peru* inoiz ikusi duzu *gustura*?

Lehen adibide biek esan duguna frogatzen dute, (a) kasuan egitura osoa mugitu baita perpaus negusiaren espezifikatzaile-egongunera; (b) kasuan, berriz, bere tokian geratu delako:

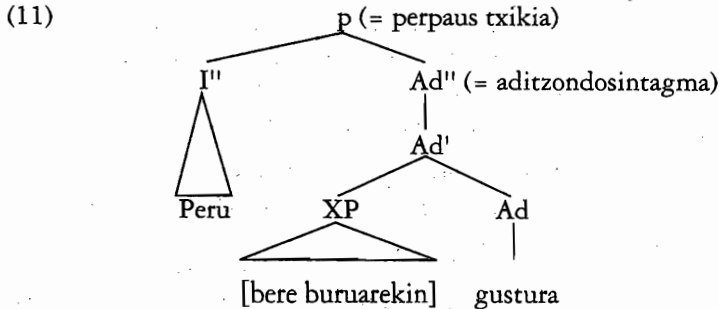

Azken etsenplua ikusita baina, norbaitek agian argudia lezake hortxe dugula kontrafronga bat. Baina lehenago aipatu eta hemen errepikatzen dugun (7)a, eta era berean (10)a kontutan hartzen baditugu, gerta litezkeen zalantzak desagertzen dira hatzik ere utzi gabe:

(7) †Peru bere buruarekin inoiz ikusi duzu gustura?

(10) Peru inoiz ikusi duzu bere buruarekin gustura?

(7)a ezgramatikala da lehenago aipatu dugun *perpau txikia*-ren *XP* projekzioa behar ez den bezala *apurtu* (mugimendu ezinezko baten bidez) dugulako, hau da, *gustura*-ren osagarri bat *Peru*-rekin batera edo *Peru*-k betetzen duen egongune berberara mugitu dugulako. (10), berriz, ondo dago arrazoi berberagatik:

(8c) *perpau*sean, beraz, *Peru* eta *gustura* elementuek edo ez dute *perpau txiki* bat osatzen, edo eta osatzen baldin badute, *Peru* mugi daiteke bera kokaturik dagoen egongunea propioki gobernatua dagoelako, eta beraz *Peru*-k mugitzean bertan uzten duen hatza [t]. Isilpeko Kategorien Hatsarriak [IKH] eskatzen duen bezala, propioki gobernatua geratzen delako.

Gauza bera (4c) kasuan ikus daiteke, hemen (12a) bezala errepikatzen duguna:

- (12) a. [_pJon biraoka] ibiltzen da egunero toki guztietatik.
 b. Jon egunero ibiltzen da biraoka toki guztietatik.
 c. †Jon bere buruarekin egunero ibiltzen da biraoka toki guztietatik.
 d. Jon egunero ibiltzen da bere buruarekin biraoka toki guztietatik.
 e. [_pJon biraoka] egunero ikusten dut nik toki guztietatik.

Beste era batera esanda, aurreko egitura bera dugu, perpaus txiki bat, alegia. Ondokoe-tan, aitzitik, itxurak bestela eman arren, ez dugu egitura bera edireten:

- (13) a. Jon koxuka ibiltzen da egunero toki guztietatik.
 b. Jon trenez ibiltzen da egunero toki guztietatik.
 c. Jon egunero ibiltzen da koxuka toki guztietatik.
 d. Jon egunero ibiltzen da trenez toki guztietatik.
 e. Jon egunero ikusten dut koxuka toki guztietatik.
 f. †Jon egunero ibiltzen da bere buruarekin koxuka toki guztietatik.
 g. †Jon egunero ibiltzen da bere buruarekin trenez toki guztietatik¹.

Alegia, *koxuka* eta *trenaz* kasuotan ez ditugu perpaus txiki bateko elementuok, aditzaren adjunktua arruntak (*osagarri zirkunstantzial arruntak* terminologia tradizionaletako batean) baizik.

Antzeko kasua ondoko adibideotan ikus daiteke:

- (14) a. Jonek [okela gordin] erosi zuen.
 b. Jonek liburua postaz erosi zuen.
 c. Jonek erosi zuen [okela gordin].
 d. Jonek erosi zuen lilburua postaz.
 e. [okela gordin] Jonek erosi zuen.
 f. liburua postaz Jonek erosi zuen.
 g. *gordin_i [okela t_i] Jonek erosi zuen.
 h. postaz lilburua Jonek erosi zuen.
 i. Jonek / [t_i gordin] / okela_i erosi zuen.
 k. Jonek postaz liburua erosi zuen.
 l. zelan erosi zuen Jonek liburua? postaz.
 m. */??zelani erosi zuen Jonek [okela t_i]? gordin.
 n. zer_i erosi zuen Jonek [t_i gordin]? okela.

Azkenez, gonbarazio bat egiten badugu emaitzak antzekoak dira ere:

- (15) a. Jon *gusturago* ikusi dut askotan Peru baino.
 b. †[_pJon *gusturago*] ikusi dut askotan Peru baino.

(15a) kasua ondo dago *gusturago* Jon-engandik aparte, aditzondo bezala alegia interpretatzen dugulako, *nik gusturago ikusi*, ez baina *Jon gusturago Peru baino*, (b) kasuan egiten den legez, izan ere perpausa ezgramatikala egiten duen egitura. (15b) a edozelan ere gramatikala izan liteke erkaterminuak hauok balira:

- (16) a. [Jon bere buruarekin *gustura*].
 b. [Peru bere buruarekin *gustura*].

(1) Zalantzarik gabe *genre* mundu erreala ari gara, ez esate baterako buru aldagariak leuzkaketan pertsonen munduaz edo horrelako zerbaitez.

Kasu horretan, baina, perpaus txiki oso bi alderatu genituzkeen, osagai oso bi hain zuzen ere.

Beraz, badirudi mugimenduaren bidez proposatu dugun argudio honek baieztatzen duela gure hipotesia.

2.2. Egitura hauen *osagaitasuna*-ren alde, lehenago esan bezala, uztardurateoriaren bidez ere argudia daiteke. Teoria honek hiru baldintza ditu (Chomsky, 1981; euskaraz ikus Salaburu, 1985). Lehenengoaren arauera, anafora batek uztartuta egon behar du bere gobernamendu-kategoriaren barruan². Honek zera esan gura du, aztertzen ari garen egiturak gobernamendu-kategoria osatzen badute (euskaraz anafora bi dauzkagu: *bere burua* eta *elkar*), anaforok beraien barruan egon behar dutela lotuta, izan ere ondoko etsenpluetan ikusiko dugun legez gertatzen dena. Aurreko kasu biak baino ez aipatzeko:

- (17) a. [_PAllande_i; bere_i; buruarekin biraoka] egunero ikusten dugu toki guztietatik.
 b. †Allande_i; bere_i; buruarekin koxuka egunero ikusten dugu toki guztietatik.

(17a) ondo dago, gramatikala da, *bere buruarekin* anafora *Allande* subjektuak uztartzen duelako bere gobernamendu-kategoriaren barruan. (17b), ostera, ezgramatikala da anafora bera, *bere buruarekin*, ez dagoelako uztartuta, arrazoia horixe bera dela: agertzen den elementu uztartzaile bakarrak, *Allande*, osagai berean, gobernamendu-kategoria berean ez egoteagatik ezin uztar dezakeela; perpaus txikia baldin badago orduan, *Allande* gorago dago *bere buruarekin* anafora baino, eta beraz o-komandatzen (c-komandatzen) du behar den bezala. Horrelako egiturarik ez badago, ostera, *Allande*-k ez du *bere buruarekin* o-komandatzen eta egitura agramatikala da. Ondoko adibideotan fenomeno bera ikus dezakegu *elkar* anaforekin:

- (18) a. [†Peru_i; eta Jon_j; elkarrekin_{ij}; biraoka] egunero ibiltzen dira toki guztietatik.
 b. †Peru_i; eta Jon_j; elkarrekin_{ij}; egunero ibiltzen dira toki guztietatik biraoka³.

Uztardurateoriaren bigarren baldintzaz lortzen dugun emaitza gisa berekoa da.

Bigarren hatsarri horrek, B printzipioak zera dio, izenordainek libre, uztartugabe egon behar dutela beraien gobernamendu-kategorian. Eta hala gertatzen da kasuon ere:

- (19) a. *[Peru_i berarekin_i gustura] inoiz ikusi duzu?
 b. *Peru_i berarekin_i gustura inoiz ikusi duzu?
 c. Peru_i berarekin_i; [t_i gustura] inoiz ikusi duzu?

(19)ko (a) eta (b) perpausak gramatikalak lirarteke baldin eta, testuinguru egokian, *berarekin* izenordainak *Peruri* barik, aldez aurretik aipatutako norbaiti eginen balio erreferentzia. Kasu horretan, baina, egiturak desberdinak izanen lirarteke. Horrela, bada, *Anton* delako batez ari bagina perpausak ondo leudeke.

Beraz, uztardurateoriaz eraikiriko argudio honen bidez ere aztertzen dihardugun berbasoka mota, perpaus txikia, benetako osagaia dela atera dezakegu azkeneritzi.

(2) Gobernamendu-kategoria zera dugu, bere barne *a*, *a*-ren gobernari bat eta *a*-ri eskuragarri zaion SUBJEKTUA dituen izensintagma edo perpausik txikiena.

(3) Perpaus honek badauka interpretazio bat gramatikala egiten duena, hots, Peru eta Jon biraoka ibiltzen direla baina ez elkarren kontra, ez elkarri ainenka, ezpada biok elkarrekin ingurukoan aitzia.

3. Egin behar dugun bigarren urratsa, orduan, osagai honek daukan kategoria erabakitzea da. (9)an, era preteoriko batez, ondoko egitura eman diogu:

(20) [_p IS XS]

Stowell-ek (1981), ostera, honako hau nahiago du:

(21) [_x sintagma IS X'S]

alegia, egitura bat espezifikatzaile-egongunean subjektu baten jabe dena. Argudio bi ematen ditu jarrera hori defendatzeko. Lehena, perpaus nagusiko aditzak paper edo errol tematiko bakarria ematen duela, beraz proiektzio bakarria eduki behar dugula. Eta bigarrena, egia baldin bada aditz nagusia perpaus txikiaren barruko predikatu-egongunean dagoen elementuaren kategoriari igartzeko gauza ez dela, berdin izan beharko litzaiokeela bata zein bestea agertzea, eta hori ez da egia:

- (22) a. I consider [John [very stupid]]
 b. I expect [that sailor [off my ship]]
 c. †I consider [that sailor [off my ship]]
 d. †I expect [John [very stupid]]⁴

Euskaraz ere, nik uste, argudio bera erabil dezakegu:

- (23) a. [_ptxakurrak etxeetan] gorrotatzen ditut.
 b. [_pPeru gustura] askotan ikusi dut.
 c. †[_pPeru gustura] gorrotatzen dut.
 d. [txakurrak] [etxeetan] askotan ikusi ditut.
 e. †[_ptxakurrak etxeetan] askotan ikusi ditut⁵.

Arrazoia argi dago. Perpaus txiki bien bigarren elementuak (23a,b) osagai zirkunstantzialak izanik ere, desberdinak dira morfologikoki markaturiko atzizkiek argi uzten duten bezala (/ -ra/ vs. / -n/). Fenomeno bera ondoko kasuetan ikus dezakegu:

- (24) a. Jonek [_pokela gordin] jan zuen.
 b. [_pPeru gustura] askotan ikusi dut.
 c. †Jonek [_pokela gustura] jan zuen⁶.
 d. †[_pJon gordin] askotan ikusi dut.

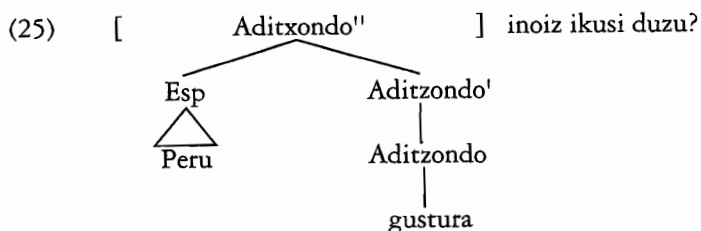
Are gehiago, egitura honek arazoa ekonomikoago egiteaz gainera badauka beste abantaila bat, zera azaltzen baitu, zergatik subjektuegongunean dagoen elementu lexikala kanpotik gobernatua dagoen eta horregatik kasua daukan: perpaus txikiok kanpoko gobernamenturako gardenak direlako, alegia. Beraz (4a/b/c)-ren egitura ondoko hau dela baieztatu dezakegu:

(4) Izan ere ingeles gramatika bakarrik balio duen hirugarren argudio bat ere ematen du, alegia, ezin daitekeela subjektua eta perpaus txikiaren beste elementuen artean inongo materiale adberbialik jar:

(i) †I expect that sailor sincerely off my ship by midnight.

(5) (d)ko perpausa ondo dago zalantzarik gabe, interpretazioa baina desberdina da. Kasu horretan txakurrak etxeetan ez dira osagai bereko kideak. (e) etsenpluan, ostera, bai.

(6) Berriz ere, [okela] [gustura] ondo legoke.

Peru-k kasua kanpotik, *ikusi* aditzarengandik, jasotzen du, Aditxondo-isladapen nagusi hori, poxolukategoria bat osatzen ez duelarik, ez baita hesi bat gertatzen kasuzarketarako⁷.

Beraz, ikusi ditugun egiturak ikusita azkeneritzi gisa zera esan dezakegu, euskal gramatika badaudela perpaus txiki batzu aditxondo-isladapenak direnak, espezifikatzailegunean subjektu lexikal bat daukatenak. Isladapen hauen buruak aditxondoak eta osagarri zirkunstantzialak dira, edo beste era batez esateko, dela lekukasuez deklinaturiko izenak, adibidez, *gustura*, *etxeetan*, dela modaltasuna adierazten duten atzizkiez hornituriko izenak, esate baterako *biraoka*, dela azkenez aditxondo hutsak diren zein aditxondo funtzioa betetzen duten adjektiboak, *ondo*, *gordin*⁸.

Bibliografia

- Chomsky, N., 1981, *Lectures on Government and Binding*. Dordrecht: Foris.
 —, 1986, *Barriers*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
 Chung, S. and McCloskey, J., 1987, "Government, Barriers and Small Clauses in Modern Irish". *LI* 18, 173-237.
 Contreras, H., 1987, "Small Clauses in Spanish and English", *NLLT* 5.225-243.
 Ortiz de Urbina, J., 1987, "Perpaus ez-tenporalizatuak" in P. Salaburu (arg.), *Sintaxi arazoak*. Leioa: EHU, Argitarapen zerbitzua.
 Salaburu, P., 1985, "Uztarduraren teoria" in Id. (arg.), *Euskal sintaxiaren zenbait arazo*. Leioa: EHU, Argitarapen zerbitzua.
 Stowell, T., 1981, *Origins of Phrase Structure*, doktoregotesia, MIT, Cambridge, Massachusetts.

Post scriptum

Aurreko lan xumea, orain dela hiru urte idatzia, berraztertu beharrean dago zailtzarik gabe, asko baitira argi ez dauden kasuak eta proposa daitezkeen beste era bateko azterketak. Adibidez, perpaus txikiak erabili gabe predikazio-mekanismoak, à la Williams, erabiltzen dituztenak. Edozelan ere, kasu hauen ikerketak euskaraz egundaino oso gutxi arakatu diren aditxondoekin zerikusi handia dute, eta orobat oraindik konpondu ez ditugun hainbeste arazorekin; horregatik, ez nuke idatzia ikerketa eta ibilbide luzeago baten lehenengo pausotzat baizik jo gurako, oraino ere tarte oso ilun eta meharrak dauzkakeena, hain segur.

(7) Poxolukategoria (*blocking category*) ez izateko bete beharreko baldintza L-markatua izatea da, hau da, kategoria lexikal batek gobernatua izatea (Chomsky, 1986). Gure kasu honetan gobernatzen duen lexikokategoria hori *ikusi* aditza da.

(8) Agian *aditxondo hutsak* esatea zuzenago litzateke, zera onartuz, euskaraz unitate lexikal batzu badaudela *gordin* bezalakoak, kategoria bikoak direnak, hau da, adjektibo zein aditxondo bezala ibil daitezkeenak, kasu gramatikalak jasotzeko (absolutua, ergatiboa eta datiboa) gauza diren ala ez.